

LABORATOR: MICUL DICȚIONAR TOPONIMIC AL MOLDOVEI, STRUCTURAL ȘI ETIMOLOGIC ȘI CERINȚELE TEORIEI CÂMPURILOR TOPONIMICE

VLAD COJOCARU*

1. *Micul dicționar toponimic al Moldovei, structural și etimologic* (MDTM) are ca cerință primordială prelucrarea materialului toponimic după teoria câmpurilor toponimice. Această cerință implică alte cerințe subsecvente, în primul rând stabilirea nucleului denominativ al câmpului și atestarea sa, dar și atestarea celorlalți componenți ai acestuia. În plus, există obligația de a stabili relațiile dintre componenți, implicit de a preciza direcția procesului de structurare toponimică, altfel spus stabilirea direcției de polarizare. Chiar în condițiile în care ar fi atestați toți componenții câmpului toponimic, stabilirea ierarhiei din cadrul structurii nu este întotdeauna un fapt care se înțelege de la sine. Cu atât mai dificilă este operațiunea în cazurile în care unele verigi lipsesc sau sunt alterate.

2.1. Privind lucrurile în sincronie, orașul *Tecuci* este situat pe pârâul *Tecucel*. Problema de rezolvat decurge din faptul că relația de diferențiere opozitivă, exprimată aici prin derivare diminutivală, se manifestă, de regulă, între membrii aceleiași categorii toponimice, și nu între categorii toponimice diferite. Dragoș Moldovanu (2014: XIII) motivează critic această afirmație: „Transferând sincronia în diacronie, unii lingviști (Iordan 1963: 447–448) au susținut că diferențierea prin sufix diminutival se poate crea printr-o opoziție între obiecte din categorii toponimice diferite (oiconim vs. hidronim) – ceea ce contrazice logica și este infirmat de cercetarea istorică”.

Cu alte cuvinte, dacă într-un *spațiu denominativ* – utilizând conceptul din Moldovanu (2010: 15) – apare necesitatea de a distinge între două cursuri de apă, eventual unul dintre ele curs principal, celălalt, afluentul său, sau între două localități, sau între doi munți cu același nume, există, printre alte procedee de diferențiere, și cel al derivării diminutivale. Mai concret, pârâul sau râul principal se va numi

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

Bistrița, cel secundar *Bistricioara*; muntele mai mare se va numi *Runcul*, cel mai mic din apropiere, *Runculețul* sau *Runcușorul*. Dacă însă între două referențe din aceeași categorie toponimică s-ar stabili o relație structurală de polarizare, aceasta s-ar realiza, după cum arată principiile teoriei câmpurilor toponimice, prin elemente suplimentare, și anume prin apelative reprezentând fiecare clasă geografică corespunzătoare. Așadar, dacă orașul *Tecuci* ar fi fost situat pe pârâul omonim, și nu pe *Tecucel*, așa cum par a se prezenta lucrurile astăzi, nu s-ar încălca niciun principiu structural și nici necesitatea identificării neechivoce ale celor două referențe geografice. „*Tecuciul* este așezat pe **Tecuci*” poate însemna fără dubii ‘localitatea sau muntele sau poiana etc. este situat(ă) pe pârâu sau pe munte (cu excepția muntelui însuși) sau pe câmpie’. Dezambiguizarea se realizează prin context, chiar în situația de neexprimare a entopicelor, nefiind necesare alte mijloace lexicale sau morfologice. Așa se întâmplă în cazuri precum *Bârladul*, care este situat pe *Bârlad*; *Bistricioara*, care este așezată pe *Bistricioara*; *Siretul*, pe *Siret*; *Târgul Bahluiului* [= numele vechi, livresc, al Hârlăului] era pe *Bahlui*; *Crasna*, pe *Crasna*.

2.2. Nici considerarea lucrurilor din perspectivă diacronică nu pare a ne ajuta la clarificarea problemei, dacă trecem în revistă atestările din diferite surse pentru elementele implicate în acest câmp. Aparent, structura devine și mai neclară, deoarece numele afluentului este atestat într-o sintagmă care indică o diferențiere pe alte baze, și anume după debit, între acesta și cursul principal (vezi explicația acestui tip de diferențiere la Moldovanu 2014: XIII): el este denumit *Tecucelul Sec*, nume păstrat până astăzi. În anumite documente, această diferențiere, combinând cele două criterii, al importanței obiectului geografic desemnat și al debitului, utilizează și alte mijloace lexicale de realizare: pentru cursul principal, adică cel cu debitul mai mare, toponimul selectează apelativul *apă*, în timp ce pentru indicarea afluentului, adică pentru cel cu debit mai mic, numele apare în combinație cu apelativul *vale*, cu o sferă semantică ce scoate cumva toponimul din categoria hidronimelor – *Apa Tecucelului*, alături de *Valea Tecucelului Sec*. O atestare cu forma *Tecuci* pentru hidronimul principal, din secolul al XVII-lea (*matca Tecuciului*, în hotarul Săsăștilor, a. 1669, Andronache 2001–2002: I, 45), un hapax în documente, nu poate fi luată în considerare, prin singularitatea sa, și pentru faptul că peste un secol găsim în aceeași colecție un document din anul 1753 care consemnează sintagma *matca Tecucelului* (Andronache 2001–2002: II, 94). Formele atestate în câteva hărți străine la sfârșitul secolului al XVIII-lea, trimițând la aceeași variantă denominativă *Tecuci* (TTRM I₄, 273/1), ar putea fi influențate de numele târgului, un reper important în zonă pentru acea perioadă. O altă variantă denominativă atestată o singură dată în documente ar fi *Tecucelul Râu*, care apare alături de *Tecucelul cu Apă* (peste *Tecucelul Râu* până în *Tecucelul cu Apă*) într-o copie târzie a unui document datat 1554, dar dovedit a fi fals (DRH, A, VI, 754). Un cuplu similar de nume apare jumătate de secol mai târziu, într-un document datat 1602, în formularea *peste Tecucelul Sec până în Tecucelul cu Apă* (DIR, A, XVII, I, 36), document dovedit a fi fals și acesta. Se pot stabili niște relații

de sinonimie între aceste nume pe baza acestor două documente, dar valoarea lor probatorie trebuie acceptată *con grano salis*. Se poate reține doar faptul că autorii documentelor făurite târziu creau noi forme în cadrul câmpului folosind elementele deja existente: de la relația de diferențiere prin opoziție privativă *Tecucelel vs Tecucelel Sec* s-a ajuns la o opoziție echipolentă, *Tecucelel cu Apă vs Tecucelel Sec* sau, în celălalt document, *Tecucelel cu Apă vs Tecucelel Rău*. Acest din urmă nume ar putea fi pus în legătură și cu numele pârâului *Valea Rea*, afluent al *Tecucelelui*, aflat în aceeași zonă.

2.3. Menționăm că speța discutată este explicată în articolul *Corod* din MDTM, partea 1 și comentată de Dragoș Moldovanu (2014: XIII). Astfel, discutând situația câmpului *Corod*, în care avem astăzi un sat *Corod*, situat pe pârâul *Corozel*, și nu **Corod*, lingvistul reface o opoziție primară între *Corod* (afluent al râului Bârlad) și *Corozel* (afluentul drept principal al *Corodului*), care a fost neutralizată printr-o extensie a denotatului *Corozel* în două etape: mai întâi, asupra cursului inferior al *Corodului*, de după confluența cu *Corozelul*, iar apoi asupra cursului superior al *Corodului*, înainte de această confluență. Hidronimul *Corod* dispăre cu totul și se creează o nouă diferențiere, după debit. Aceeași evoluție se constată, remarcă același autor, și în alte câmpuri hidronimice (*Tecuciul* și *Tecucelel*, *Vasluiul* și *Vasluietușul*), având ca rezultat apariția unei noi opoziții privative, între hidronim (cu formă diminutivală) și oiconim (orașele *Tecuci* și *Vaslui*).

2.4. După cum am remarcat mai sus, similitudinea între cele două cazuri semnalate, *Corod/Corozel* și *Tecuci/Tecucelel*, este mai mare, pentru că, și în cazul ultimului câmp, dezvoltarea sa ulterioară a produs elemente noi de același tip. Și aici s-a creat o nouă opoziție între un *Tecucelel cu Apă* (curs principal) și *Tecucelel Sec* (afluent), în locul vechii opoziții dintre **Tecuci* (curs principal) și *Tecucelel* (afluent). În ceea ce privește factorul favorizant al producerii extensiei formei diminutivale de la afluent la cursul principal de apă, Dragoș Moldovanu (2014: XIII) consideră că „este probabil că această dublă extensie a fost favorizată (dacă nu cumva chiar determinată) de omonimia relativă între hidronimul și oiconimul *Corod*, desemnând satul riveran”. Noi propunem o altă explicație posibilă pentru acest fenomen. Nu știm în ce măsură omonimia dintre categorii toponimice diferite ilustrate într-un câmp toponimic ar putea fi supărătoare, dar cunoaștem faptul că ea reprezintă rezultatul principal al procesului de polarizare toponimică (hidronim **Tecuci* → oiconim *Tecuci*). Dezambiguizarea este realizată, oricum, prin contextele diferite în care apar cele două toponime sau prin prezența unor entopice specifice fiecărei categorii: *pârâu*, *râu*, respectiv *târg*, *oraș*. Credem că o explicație a producerii extensiei ar putea fi găsită în evoluția însăși a câmpului. Diferențierea între cele două obiecte, cursul de apă principal și afluent, se poate realiza prin două mijloace: derivare diminutivală (*Tecuci* → *Tecucelel*) sau adăugarea unui determinant (*Tecuci* → **Tecuciul Sec*). Chiar dacă se poate aduce obiecția că ultima formă

implică o diferențiere specială, și anume după debit, din momentul apariției sale poate avea loc o contaminare între variantele denominative *Tecucel* și *Tecuciul Sec*, rezultând forma hibridă *Tecucelul Sec*, în care am avea un cumul de mărci (sufix diminutival și determinant). Această formă hibridă ar fi putut favoriza substituirea toponimului inițial prin propagarea formei diminutive cuprinse în sintagma toponimică, într-un proces de normalizare a relației de opoziție dintre cei doi termeni: relația hidronim **Tecuci* → hidronim *Tecucelul Sec* devine *Tecucel* → *Tecucelul Sec*. Raționamentul poate fi extrapolat și la cazurile similare, precum *Corod/Corozel*.

În concluzie, pentru a stabili structura câmpului toponimic *Tecuci* din MDTM, în afară de precizarea nucleului denominativ al acestuia, care în acest caz va fi hidronimul, ținând seama de compatibilitatea dintre semnificația lexicală a etimonului (o bază verbală slavă cu sensul de ‘curgere’, cf. Iordan 1963) și referentul geografic, trebuie clarificate toate relațiile dintre componentii câmpului și interpretate critic toate formele atestate în diverse surse.

3.1. Satul Sagna este așezat la confluența pârâului omonim cu pârâul Vulpășești. Pe acesta din urmă este situat satul Vulpășești. În Atlasul Moldovei (1895), pârâul Sagna este afluentul drept al pârâului Vulpășești. În cazul de față, diminutivul *Săgnița* nu apare ca desemnând un al treilea component al câmpului, ci ca sinonim toponimic al hidronimului *Sagna*. Această atestare provine din anchetă, fiind o formă păstrată la nivelul denominativ popular: localnicii denumesc *La Săgnița* pârâul Sagna, care traversează satul Sagna și se varsă în Siret (Doboș 2003: 62). Cazul ar fi derutant, dacă în MDG, V, 307/2, nu ar apărea atestată și sinonimia dintre hidronimul *Vulpășești* și hidronimul *Sagna*: aici găsim informația că satul Sagna este așezat pe pârâul Vulpășești (Sagna), aproape de vărsarea sa în Siret. Această sinonimie este confirmată și de materialul furnizat de NALR–Mold. Bucov. *Date*, 202, unde, la întrebarea referitoare la numele pâraielor care curg pe teritoriul satului Sagna, anchetatorii au obținut o serie de denumiri printre care apare și pârâul Vulpășești sau Sagna. O primă clarificare de natură geografică ce se impune a fi făcută este aceea că satul Sagna este situat pe cursul inferior al pârâului numit astăzi Vulpășești, la confluența acestuia cu afluentul său pe dreapta numit Sagna. Pe același pârâu Vulpășești se află un alt sat, Vulpășești, pe cursul său mijlociu.

3.2. Înainte de a încerca o privire diacronică asupra câmpului toponimic *Sagna*, pentru a căuta o explicație a acestei aparente confuzii denominative, suntem obligați să clarificăm problema formei diminutive a hidronimului, și anume *Săgnița*, aplicând teorema I din teoria câmpurilor toponimice (Moldovanu 2010: 29), pentru că sunt îndeplinite condițiile de aplicabilitate a acesteia la cazul nostru: „*Teorema I. Dacă un hidronim are o formă diminutivală nemotivată semantic, el permite reconstituirea formei primitive a hidronimului major (corespunzând cursului de apă principal), în situația în care acesta din urmă a fost substituit de-a lungul timpului printr-un sinonim*”.

În cazul nostru, forma diminutivă a hidronimului *Săgنیٹا* nu are explicație în oiconimul *Sagna*, nefiind vorba de aceeași categorie toponimică, ci de categorii toponimice diferite, între care se stabilesc relații de polarizare, și nu de diferențiere (vezi cazul de mai sus al *Tecuceului*). Așadar, forma diminutivă a numelui afluentului pârâului Vulpășești ne ajută la reconstrucția câmpului, prin refacerea denumirii inițiale a cursului principal de apă: pârâul Vulpășești se numea înainte *Sagna*. După cum am constatat deja, această refacere prin aplicarea teoremei invocate este confirmată explicit de anumite surse documentare (NALR–Mold. Bucov. *Date*, MDG). Dacă am rămâne la aceste surse, am fi obligați să admitem că informațiile din sursele istorice vechi, care localizează sate pe un pârâu numit *Sagna*, trebuie interpretate în acest spirit: aceste documente se referă la pârâul actual Vulpășești, și nu la pârâul actual *Sagna*, afluent al Vulpășeștilor. Astfel, la 1445, Duma aproad primește de la domn un sat pe *Sadna*, care fusese mai înainte al lui Vlad Matus (DRH, A, I, 320–322). Mai târziu, la 1598, Ieremia Movilă confirmă Mănăstirii Galata „satul *Sagna* cu mori în pârâul *Sagnii* și cu alt loc de moară în *Siretiu* și cu priseci” (Arhivele Statului București, fondul Mănăstirii Galata, X/7, apud Doboș 2003: 17). Satul fusese dăruit cu două decenii mai înainte de către Petru Șchiopul noii sale ctitorii, Mănăstirea Galata.

Ținând seama de atestările celor două sate situate pe pârâul Vulpășești, fost *Sagna*, putem considera că, în principiu, hidronimul *Sagna* a început să fie concurat de hidronimul Vulpășești după apariția satului Vulpășești, mai ales că nucleul denominativ al câmpului toponimic *Vulpășești* este, prin natura sufixului colectiv cu care s-a format, satul, și nu pârâul. Satul *Sagna* este atestat din secolul al XV-lea, pe când satul Vulpășești apare prima oară în documente din secolul al XVII-lea. Nu putem delimita cronologic cu o mai mare precizie cele două etape din evoluția câmpului *Sagna*, oricum acestea interferează, în sensul că există reziduuri din stadiul mai vechi al structurii în stadiul mai nou. Astfel, la 1758, adică la un secol după atestarea satului concurent Vulpășești, într-o hotarnică a acestui sat, cursul principal de apă continuă să fie identificat (și) prin utilizarea denumirii vechi: „pe deasupra Glodosului [...] lângă drumul ce merge pe deasupra pârâului *Sagnei* și prin lozii, prin mijlocul bahnei, până în gura pârâului Țiganca” (Doboș 2003: 39). Precizăm că hidronimele *Glodosul* și *Țiganca* denumesc pâraie din bazinul mijlociu al pârâului actual Vulpășești, fost *Sagna*. Desigur că trebuie ținut seama și de caracterul conservator al documentelor, în special în cazul hotarnicelor, astfel de documente de confirmare a proprietății preluând, după cum se cunoaște, din documentele anterioare reperele de pe linia hotarului, tocmai spre o recunoaștere juridică infailibilă a dreptului de proprietate și pentru o recunoaștere fără greș în teren a limitelor proprietății.

3.3. Rămâne de clarificat problema inedită a sinonimiei dintre fostul hidronim *Săgنیٹا* și actualul hidronim *Sagna*, ca și cea a condițiilor în care ea a apărut. De fapt, nu este vorba de o adevărată sinonimie, ci de o succesiune în diacronie de straturi toponimice, deoarece vechiul nume *Săgنیٹا* al pârâului,

explicabil fără dubii prin aplicarea teoremei I referitoare la diferențierea prin derivare diminutivală dintre numele cursului principal de apă și afluentul său, a fost, la un moment dat, înlocuit de numele de bază, *Sagna*. Această substituție a putut avea loc numai după ce a fost rezolvată cealaltă concurență de la nivelul numelui desemnând cursul principal de apă, dintre vechiul hidronim *Sagna* și mai noul *Vulpășești*, prin tranșarea ei în favoarea ultimului. Un factor favorizant al modificării referinței hidronimului inițial *Sagna* poate fi așezarea satului omonim la confluența celor două pâraie denumite amândouă – este drept, cu un decalaj temporar – cu același nume. Satul a putut fi veriga prin care s-a realizat un adevărat transfer al nucleului denominativ de la un obiect la altul. Oiconimul a indus uniformizarea actuală a câmpului, existând acum un sat numit *Sagna* pe pârâul *Sagna* (fost *Săgnița*), deși satul era identificabil inițial prin dublă referire, la pârâul fost *Sagna* (actual *Vulpășești*) și la pârâul *Săgnița* (actual *Sagna*). Documentele nu fac recurs la al doilea reper, nefiind necesară pentru localizarea satului și invocarea unui reper minor în comparație cu celălalt, mai important.

Toate considerațiile de mai sus trebuie să-și găsească un loc în ierarhia câmpului toponimic. În consecință, hidronimul va apărea în două locuri diferite în această structură, având definiții distincte și subordonări diferite. Atestările vor fi distribuite cu spirit critic între secțiunile corespunzătoare ale articolului, cu indicarea relațiilor dintre componenți și a evoluției în timp a acestor relații. Aceasta deoarece MDTM nu este o simplă listă de nume, eventual cu atestări ale diverselor variante denominative, ci un dicționar structural și etimologic, în care materialul toponimic este prelucrat după niște principii și conform unor norme lexicografice care să permită modelarea realității geografice cu un grad înalt de veridicitate atât din punct de vedere istorico-geografic, cât și lingvistic.

BIBLIOGRAFIE

- Andronache 2001–2002 = Ștefan Andronache, *Documente istorice tecucene*, I–III, Tecuci.
 ATLAS MOLD. = Institutul Geografic al Armatei, *Atlasul Moldovei* (sc. 1:50 000), București, 1892–1898.
 DIR, A = *Documente privind istoria României. A. Moldova*, București, 1951–1957.
 Doboș 2003 = Dănuț Doboș, *Sagna: file de monografie istorică*, Iași, Editura Sapientia.
 DRH, A = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, I–XXVII, București, 1975–2006.
 Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei.
 MDG = *Marele dicționar geografic al României*, I–V, București, 1898–1902.
 MDTM = *Mic dicționar toponimic al Moldovei, structural și etimologic*, partea 1, *Toponime personale*, sub red. prof.univ.dr. Dragoș Moldovanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
 Moldovanu 2010 = Dragoș Moldovanu, *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
 Moldovanu 2014 = Dragoș Moldovanu, *Introducere la MDTM*, p. VII–XVIII.
 NALR–Mold. Bucov. Date = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina. Date despre localități și informatori*, București, Editura Academiei, 1987.
 TTRM I₄ = *Tezaurul toponimic al României. Moldova* (coord. Dragoș Moldovanu), vol. I, partea a 4-a, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395–1789)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

**PROBLEMS OCCURRING DURING THE OPERATION OF PROCESSING
THE TOPONYMIC DATA ACCORDING TO THE THEORY
OF THE TOPONYMIC FIELDS**

ABSTRACT

The problems occurred during the processing of the toponymic data for MDTM (“The Small Toponymic Dictionary of Moldavia”) refer to the effort of reconstructing a toponymic field based on scarce information or gaps in the series of attested forms of place names, which sometimes are altered. The first theorem established by Dragoș Moldovanu in his book on the *Theory of toponymic fields (applied to the field of the hydronym Moldova)* helps us reconstruct the lost name of a main course of water starting from the diminutive form of its tributary, in the case of the river *Tecucel*, whose former name was *Tecuci*. In other cases, the synonymic relation between the basic form of a hydronym and its diminutive form, both forms designating the same geographic reference (*Sagna* and *Săgnița*, names used for the same brook), represents an index of some more complex processes that took place during the evolution of a toponymic field.

All these phenomena require a very critical examination of the toponymic data acquired from different documentary sources by the researcher.

Keywords: *toponymic field, reconstruction, hydronym, diminutive form, synonym.*

